

Η ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ ΑΠΟ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ*

Α. ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Πάντειος Α.Σ.Π.Ε.

· Η συγγραφέας αρχίζει με την εξέταση του κύριου προβλήματος: η θανατική ποινή είναι χρήσιμη και αναγκαία, από άποψη γενικής πρόληψης, από άποψη ειδικής πρόληψης;

και

Γενική πρόληψη και θανατική ποινή

Στατιστικές μελέτες επιστημονικά αξιόπιστες που να αποδεικνύουν την ανασχετική δύναμη της θανατικής ποινής δεν υπάρχουν. (Αναφέρονται σχετικές στατιστικές έρευνες και παραδείγματα ιστορικά).

Από την άποψη της προσωπικότητας των εγκληματιών, ήδη ο Θουκυδίδης είχε αναπτύξει (Ιστορία, Γ', 45, δημηγορία Διοδότου) την αναποτελεσματικότητα της θανατικής ποινής.

Στη συνέχεια αναφέρονται σύγχρονες αντιλήψεις, για την εγκληματογένεση¹ ειδικότερα της ανθρωποκτονίας.

Ο υποψήφιος ανθρωποκτόνος υποσυνείδητα ταυτίζεται με την Πολιτεία που εκτελεί τους εχθρούς της και ωθείται στην εξόντωση του δικού του εχθρού. Ο νόμος της μίμησης παίζει επίσης τον ρόλο του.

Ειδικά η κατηγορία των τρομοκρατών, που εμπνέει σοβαρές αντιδράσεις στην κατάργηση της θανατικής ποινής, είναι η πιο ανεπηρέαστη από αυτήν.

Ειδική πρόληψη

Η ειδική πρόληψη εξυπηρετείται απόλυτα με τη θανατική ποινή, που όμως δεν είναι αναγκαία αφού σχετικές έρευνες απέδειξαν ότι η υποτροπή στους ανθρωποκτόνους είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

Άλλοι λόγοι αποκλεισμού της θανατικής ποινής

Για βελτίωση και επανένταξη δεν μπορεί, φυσικά, να γίνει λόγος.

Γι' αυτούς που δέχονται την θανατική ποινή ως **δίκαιη ανταπόδοση**, θα έπρεπε η ανεπανόρθωτη ποινή να είναι **δίκαιη**. Για να συμβεί αυτό απαιτείται να πληρούνται τρεις προϋποθέσεις.

1. **Να είναι αλάνθαστη**. Οι δικαστικές πλάνες όμως είναι πραγματικότητα, ιδίως επειδή οι ακούσιες, πέραν από τις εκούσιες, ανακρίβειες των καταθέσεων των μαρτύρων αποτελούν τον κανόνα.

2. **Οι καταδικαζόμενοι να είναι αποκλειστικά υπεύθυνοι** για

---

*Εισήγηση στο Συμπόσιο της Διεθνούς Αμνηστίας.

την εγκληματική συμπεριφορά τους. Η κοινωνία, όμως, είναι συνυπεύθυνη. Καθώς και η τύχη. Ιδίως το «λαχείο της γέννησης» (LA LOTTERIE DE LA NAISSANCE) τόσο από βιολογική, όσο και από άποψη οικογενειακού περιβάλλοντος είναι βασικής σημασίας για τη διάπλαση της προσωπικότητας.

3. **Να υπάρχει ισότητα μεταχείρισης**, που όμως δεν υπάρχει, ιδίως λόγω των επιλογών (SELECTIONS) των διωκομένων προσώπων κατά τη λειτουργία του ποινικού συστήματος, και λόγω του «λαχείου της δικαστικής κρίσης», η οποία στηρίζεται σημαντικά στις υποσυνείδητες ταυτίσεις κάθε κριτού με τη μιά ή την άλλη πλευρά της σύγκρουσης και συνεπώς, αλλάζει ανάλογα με τη σύνθεση των δικαστικών οργάνων, και λόγω του «λαχείου των πραγματογνωμόνων ψυχιάτρων» ιδίως στις ιδιαζόντως απεχθείς ανθρωποκτονίες (στις οποίες κατά τον ελληνικό Π.Κ. επιβάλλεται η θανατική ποινή) και που γεννούν αμφιβολίες για την ύπαρξη καταλογισμού.

Γιατί επιζεί η θανατική ποινή

Διότι παρέχει αίσθημα ασφάλειας στην εξουσία γενικά και αποτελεί μέσο επιβολής της. Είναι ιδίως όπλο προτίμησης και ευρείας εφαρμογής στα ολοκληρωτικά καθεστώτα, που σήμερα εξουσιάζουν 2.840 εκατομμύρια ανθρώπους.

Άλλος σοβαρός λόγος είναι ο φόβος και η εκδικητική διάθεση που αισθάνεται η κοινωνία και που διεγείρουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ο Sir Ernest Gowers, Πρόεδρος της Β. Βρετανικής Επιτροπής για τη θανατική ποινή, έγραψε τα εξής:

~~«Πριν υπηρετήσω τη Β. Επιτροπή, εμέ προσωπικά, καθώς και πολλούς άλλους, δεν με είχε απασχολήσει σοβαρά αυτό το πρόβλημα. Αν με ρωτούσαν για τη γνώμη μου, πιθανώς θα έλεγα ότι ήμουν υπέρ της θανατικής ποινής και ότι θεωρούσα τους θιασώτες της κατάργησής της ως άτομα των οποίων~~

«Πριν υπηρετήσω τη Β. Επιτροπή, εμέ προσωπικά, καθώς και πολλούς άλλους, δεν με είχε απασχολήσει σοβαρά αυτό το πρόβλημα. Αν με ρωτούσαν για τη γνώμη μου, πιθανώς θα έλεγα ότι ήμουν υπέρ της θανατικής ποινής και ότι θεωρούσα τους θιασώτες της κατάργησής της ως άτομα των οποίων η καρδιά ήταν μεγαλύτερη από το κεφάλι τους. Τέσσερα χρόνια ενδελεχούς μελέτης του θέματος εκτόπισε βαθμιαίως αυτή την αντίληψη. Στο τέλος πείσθηκα ότι οι θιασώτες της κατάργησης είχαν δίκιο στα συμπεράσματά τους, αν και δεν συμφωνούσα με όλα τα επιχειρήματα με τα οποία τα στήριζαν....».¹

Ας δοκιμάσουμε, λοιπόν, να πλησιάσουμε κι εμείς το θέμα, όσο μπορούμε στο σύντομο χρόνο που διαθέτουμε.

Ήδη από την εποχή του C. Beccaria έχει γίνει δεκτό ότι η ποινή, που αποτελεί προσβολή κάποιου ανθρώπινου δικαιώματος ή και περισσότερων συγχρόνως του δράστη μιας αξιόποινης πράξης, είναι επιτρεπτή εφ' όσον είναι χρήσιμη και αναγκαία για την αντιμετώπιση του εγκλήματος, αλλιώς είναι άδικη.²

Το κύριο πρόβλημα, λοιπόν, είναι: **Η θανατική ποινή είναι χρήσιμη και αναγκαία;**

Με άλλα λόγια:

α) **συμβάλλει πράγματι στην ελάττωση των βαρειών εγκληματικών πράξεων που την επισύρουν** (κυρίως ανθρωποκτονίες), συμβάλλει δηλαδή στη **γενική πρόληψη**, στην ανάσχεση γενικά της τέλεσης αξιόποινων πράξεων για τις οποίες ο νόμος προβλέπει ποινή θανάτου;

β) **συμβάλλει στην ειδική πρόληψη** δηλαδή στη μη επανάληψη τέτοιων αξιόποινων πράξεων από τον ίδιο δράστη; Και αν ναι, **είναι αναγκαία** η χρησιμοποίηση της βαρύτατης αυτής ποινής, της εξοντωτικής του δράστη;³

II. ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ.

Κατ' αρχήν, ούτε υπήρξε ούτε θα υπάρξει ανθρώπινη κοινωνία που δεν θα εμφανίζει εγκληματικότητα γενικά και βαρεία ειδικότερα.

Από κει και πέρα, **το μέγεθος (ή έκταση) και η φύση της εγκληματικότητας (ποσοτική και ποιοτική φαινομενολογία της εγκληματικότητας) και η εξέλιξή της σε κάθε κοινότητα εξαρτώνται από τις κοινωνικές οικονομικές και πολιτικές συνθήκες καθώς και από το σύστημα ηθικών αξιών αυτής της κοινωνίας.** Τι ρόλο παίζει η θανατική ποινή μέσα σ' αυτά τα πλαίσια. Ελαττώνει πράγματι την εγκληματικότητα και η χρήση της είναι αναγκαία;

Θανατική ποινή και γενική πρόληψη

Στατιστικές έρευνες

Από πολλές έρευνες, οι περισσότερες από τις οποίες πραγματοποιήθηκαν στις ΗΠΑ και στη Μεγ. Βρετανία, αποδείχθηκε ότι **δεν υπάρχει σχέση άξια λόγου μεταξύ εγκληματικού φαινομένου και θανατικής ποινής και αν υπάρχει τέτοια, είναι μάλλον αντίθετη από την κοινώς νομιζόμενη.**⁴ Η θανατική ποινή, δηλαδή, και μάλιστα οι θανατικές εκτελέσεις, μάλλον αυξάνουν παρά ελαττώνουν τον αριθμό των πράξεων που επισύρουν αυτή την ποινή.

Πάντως δεν υπάρχει ούτε μία επιστημονικά αξιόπιστη έρευνα που να αποδεικνύει την ανασχετική δύναμη της θανατικής ποινής.⁵

Ας πλησιάσουμε το θέμα ειδικότερα:

α) Υπάρχει σημαντικός αριθμός συγκριτικών ερευνών του αριθμού εγκληματικών πράξεων (κυρίως ανθρωποκτονιών) μεταξύ πολιτειών παρεμφερών κοινωνικο-οικονομικών και πολιτιστικών συνθηκών, π.χ μεταξύ πολιτειών των ΗΠΑ, από τις οποίες άλλες έχουν καταργήσει τη θανατική ποινή και άλλες τη διατηρούν, και μεταξύ καντονιών της Ελβετίας που τελούν υπό τα παραπάνω διαφορετικά καθεστώτα ως προς τη θανατική ποινή.⁶

β) Η ίδια σύγκριση πραγματοποιήθηκε από ερευνητές στην ίδια χώρα, στην ίδια πολιτεία, προ της κατάργησης, μετά την κατάργηση και — κάποτε — μετά την εκ νέου καθιέρωση της θανατικής ποινής.

Και τα δύο αυτά είδη συγκριτικής έρευνας δεν απέδειξαν ότι συντρέχει κάποια αξιοσημείωτη αλλαγή στον αριθμό των αξιόποινων πράξεων που επισύρουν τη θανατική ποινή υπό καθεστώς ύπαρξης και υπό καθεστώς κατάργησής της.⁷

Ας αναφέρουμε και δύο ιστορικά παραδείγματα:

Δανία: 1944. Όταν οι γερμανικές αρχές κατοχής διέλυσαν τη δανική αστυνομία επειδή τις σαμποτάριζε, αυξήθηκε ο αριθμός των εγκλημάτων γενικά, με εξαίρεση τις ανθρωποκτονίες και τα βαρειά σεξουαλικά εγκλήματα, που έμειναν ανεπηρέαστα από τη μείωση του φόβου της αποκάλυψης και της δίωξης.

Γαλλία: Κατά τα έτη 1888-1897 οι Πρόεδροι της Γαλλικής Δημοκρατίας δεν απένειμαν χάρη στους καταδίκους σε θάνατο. Το αντίθετο συνέβηκε κατά τα έτη 1898-1907. Κι όμως, κατά τα τελευταία αυτά έτη διαπιστώθηκε μείωση ανθρωποκτονιών κατά 50%. Στη Γαλλία επίσης, επί 30 χρόνια είχε καταργηθεί η θανατική ποινή για τις γυναίκες, μέτρο που ακολουθήθηκε από μείωση ανθρωποκτονιών που τελέσθηκαν από γυναίκες.⁸

Επιχειρήματα βάσει της προσωπικότητας των εγκληματιών

Βασικά είναι εσφαλμένη η υπόθεση ότι ο ανθρωποκτόνος είναι άτομο που αποφασίζει ψυχρά και μόνο βάσει της λογικής. Ήδη ο Θουκυδίδης έγραφε:

«Αι διάφοροι πόλεις, ως γνωστόν, καθιέρωσαν την ποινή του θανάτου δια πολλά εγκλήματα... Είναι μάλιστα πιθανόν, ότι εις την παλαιάν εποχήν, αι ποιναι των βαρυτέρων εγκλημάτων ήσαν ελαφρότεροι παρά σήμερον, αλλ' επειδή εξηκολούθη η διάπραξις αυτών, αι ποιναι επετάθησαν, έως ότου με τον καιρόν έφθασαν αι περισσότεραι από αυτάς μέχρι του θανάτου. Μολαταύτα και με την τοιαύτην επίτασιν των ποιμών, εξηκολούθησεν η διάπραξις των αδικημάτων. Οφείλομεν λοιπόν ή να εξεύρωμεν άλλο φόβητρον τρομερότερον της θανατικής ποινής

ή να αναγνωρίσωμεν τουλάχιστον ότι αυτή δεν προλαμβάνει τα εγκλήματα. Καθόσον οι άνθρωποι παρασύρονται εις κινδυνώδεις επιχειρήσεις άλλοι μεν, από την τόλμην την οποία εμπνέει εις τον πτωχόν η ανάγκη, άλλοι δε, από την πλεονεξίαν εις την οποία ωθούν τον πλούσιον η αλαζονεία και η αυτοπεποίθησις και άλλοι από τα πάθη, τα οποία εκάστοτε τους εξουσιάζουν εις τας διαφόρους περιστάσεις του βίου δια της ακαθέκτου ορμής των... Με ολίγα λόγια οσάκις η ανθρωπίνη φύσις ωθείται εις το να πράξη κάτι το οποίον ζωηρώς επιθυμεί, ούτε η αυστηρότης των νόμων ούτε άλλος τις φόβος μπορεί να την αποτρέψη και είναι πολύ ανόητος εκείνος που πιστεύει το εναντίον».⁹

Τι δέχεται σήμερα η εγκληματολογία;

Συνήθως το βαρύ έγκλημα και μάλιστα η ανθρωποκτονία είναι η μόνη διέξοδος **που βρήκε ο δράστης** στη βαθειά ψυχική ένταση από αποστερήσεις (frustrations), μη ικανοποιήσεις, ματαιώσεις σοβαρών τάσεων, ζωτικών γι' αυτόν επιθυμιών. Το σοβαρό είναι ακριβώς ότι δεν μπόρεσε να βρει άλλη διέξοδο, ενώ, αντικειμενικά, πιθανότατα υπήρχε και άλλη η άλλες.¹⁰

Στους εγκληματίες λειτουργεί ακόμα η έλλειψη προβλεπτικότητας συνοδευμένη από την ελπίδα διαφυγής.¹¹

Παραδείγματα από την ζωντανή πραγματικότητα:

Η χρήση καπνού, αυστηρά τιμωρούμενη όταν εισήχθη στην Ευρώπη, σε μερικές χώρες με θάνατο, για να μη διαδοθεί, διαδόθηκε ωστόσο σ' όλη την Ευρώπη.

Άλλο παράδειγμα. Κατά την δημόσια θανατική εκτέλεση κακοποιών και **πορτοφολάδων** συνήθως με βασανιστήρια, που παρακολουθούσε συνωστιζόμενο πλήθος το 17ο και 18ο αιώνα, οι πορτοφολάδες ανέπτυσσαν τη μεγαλύτερη δράση τους. Η τόλμη της ένδειας και η ελπίδα διαφυγής αποτελούσαν σημαντικό αιτιώδη παράγοντα αυτής της συμπεριφοράς.

Ειδικά η κατηγορία των τρομοκρατών εμπνέει σήμερα τίς περισσότερες αντιδράσεις στην κατάργηση της θανατικής ποινής, διότι οι τρομοκρατικές δραστηριότητες έχουν προκαλέσει τρόμο και αγανάκτηση σε πολύ πλατιά κοινωνικά στρώματα, που αισθάνονται σαν πιθανά θύματα. Κι' όμως αυτή η κατηγορία εγκληματούντων είναι η **κατ' εξοχήν ανεπηρέαστη από την απειλή της θανατικής ποινής**. Οι τρομοκράτες ενσυνείδητα παίζουν το κεφάλι τους, θεωρούν δε σαν φωτοστέφανο δόξας τη θανατική εκτέλεση.¹²

Κατά τη γνώμη μερικών μελετητών οι θανατικές εκτελέσεις όχι απλώς δεν ελαττώνουν τις ανθρωποκτονίες, προκαλούν **μάλλον αύξησή τους**¹³. Συγκεκριμένα, ένα μήνα μετά κάθε θανατική εκτέλεση

παρατηρείται ελαφριά αύξηση φόνων στην περιοχή της εκτέλεσης. Παρ' όλο που οι εκτελέσεις δεν είναι πλέον δημόσιες, ο τύπος τις προβάλλει κατά τόσο ζωηρό και λεπτομερή τρόπο, ώστε να προκαλούν έντονες συγκινησιακές απηχήσεις και να διεγείρουν άγρια ένστικτα.

Για την εξήγηση αυτού του φαινομένου προβάλλονται τα εξής επιχειρήματα.

Η θανατική εκτέλεση μάλλον ωθεί τον υποψήφιο ανθρωποκτόνο να σκοτώσει τον άνθρωπο που αυτός πιστεύει ότι βαριά τον αδικήσε, τον πρόσβαλε, που είναι ο αίτιος της δυστυχίας του. Κι αυτό, γιατί υποσυνείδητα ταυτίζεται με την Πολιτεία - εκτελεστή του ανθρώπου που την πρόσβαλε, που παραβίασε τους κανόνες της και γι' αυτό αυτή αντιδρά με τη θανάτωσή του.

Ο νόμος της μίμησης παίζει επίσης τον ρόλο του, όπως και στις αυτοκτονίες. Δηλαδή ο υποψήφιος δράστης τείνει να μιμηθεί το κράτος που εκτελεί τον εχθρό του, εξοντώνοντας κι αυτός τον δικό του εχθρό.

Ταύτιση του υποψήφιου ανθρωποκτόνου με τον εκτελούμενο δράση δεν γίνεται και γι' άλλο λόγο: ο δράστης ήταν ανόητος, που απέτυχε να διαφύγει — ο υποψήφιος δράστης δεν πιστεύει για τον εαυτό του ότι είναι ανόητος, ότι θα σφάλει κ.λ.π. Συνεπώς δεν θα την πάθει όπως εκείνος.

Συνοπτικά, η θανατική ποινή εξαγριώνει, εξαχρειώνει και ωθεί σε μίμηση.

Εξ' άλλου έχει διαπιστωθεί ότι στις χώρες που επίπολλα χρόνια δεν γίνονται θανατικές εκτελέσεις, υπάρχουν ηπιώτερα ήθη και χαμηλότερα ποσοστά ανθρωποκτονιών.¹⁴

Ειδική πρόληψη

Η θανατική ποινή είναι βέβαια απόλυτα αποτελεσματική από άποψη ειδικής πρόληψης αφού εξοντώνεται ο δράστης και επομένως εξαλείφεται κάθε δυνατότητα διάπραξης άλλου εγκλήματος από αυτόν. **Δεν είναι, όμως, ανάγκη να χρησιμοποιηθεί η θανατική ποινή** για την επίτευξη των σκοπών της ειδικής πρόληψης, διότι έχει διαπιστωθεί ότι η υποτροπή στους ανθρωποκτόνους είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Αυτό απέδειξαν οι έρευνες του Thorsten Sellin¹⁵ που δεν αντικρούσθηκαν, αντίθετα επιβεβαιώθηκαν. Είναι, συνεπώς, εσφαλμένη η γνώμη «μια φορά φονιάς, πάντα φονιάς».

Ιδού μερικά συγκεκριμένα στοιχεία: Από τους 100 ανθρωποκτόνους που απολύθηκαν υπό όρο από το 1946 ως το 1949 στην Καλιφόρνια κανείς δεν διέπραξε νέο φόνο και 2 διέπραξαν άλλη αξιόποι-

νη πράξη. Αντίθετα, υποτροπίασαν: 21% των ληστών, 26% των κλεπτών, 30% των κιβδηλοποιών, 31% των κλεπτών αυτοκινήτων.

Στο Βέλγιο από το 1863 ως το 1976 μόνο δύο υποτροπές καταδίκων σε θάνατο διαπιστώθηκαν μετά την απελευθέρωσή τους.

Στην Αγγλία από 129 ισοβίτες που βγήκαν με χάρη από τις φυλακές δεν υποτροπίασε κανένας¹⁶.

Συμπέρασμα

Η θανατική ποινή ούτε λυσιτελής, συνεπώς ούτε αναγκαία, αντίθετα, μάλλον επιβλαβής είναι από άποψη γενικής πρόληψης. Και από άποψη ειδικής πρόληψης δεν είναι αναγκαία. Αυτοί οι λόγοι θα ήταν επαρκείς για τον αποκλεισμό της. Συντρέχουν όμως κι' άλλοι.

III. ΑΛΛΟΙ ΛΟΓΟΙ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΙΝΗΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Είναι γνωστή η, φιλοσοφικού χαρακτήρα, βασική θεωρητική τοποθέτηση «της δίκαιης ανταπόδοσης», που έχει εισδύσει και στο κλασικό ποινικό δίκαιο. Η αρχή αυτή, κατά την οποία με την ανταπόδοση αποκαθίσταται το δίκαιο, έχει πραγματικά τη ρίζα της στο jus talionis (οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος).

Κατά τη γνώμη μας, το κακό δεν εξουδετερώνεται με ένα άλλο κακό, αλλά με αντίστοιχο καλό. Δύο αρνητικά μεγέθη δίνουν ένα μεγαλύτερο αρνητικό αποτέλεσμα. Αλλά και αν ήθελε θεωρηθεί ότι η ανταπόδοση δεν είναι ουσιαστικά εκδίκηση, αλλά πραγματικά επανόρθωση του αδίκου, για να θεωρηθεί **δίκαιη** η ανταπόδοση του κακού από την πολιτεία και μάλιστα σε περίπτωση που επιβάλλεται η **ανεπανόρθωτη και βαρύτατη** ποινή του θανάτου, πρέπει να συντρέχουν οι παρακάτω τρεις προϋποθέσεις:

1. Η κρίση να είναι αλάνθαστη. Το δικαστικό λάθος, ωστόσο, δεν είναι μια θεωρητική υπόθεση, αλλά υπαρκτή δυνατότητα κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, με τραγικά παραδείγματα. Για όσους μάλιστα γνωρίζουν ότι οι ακούσιες, πέραν από τις εκούσιες, ανακρίβειες των καταθέσεων των μαρτύρων — κύριου αποδεικτικού μέσου στην ποινική δίκη — αποτελούν τον κανόνα και όχι την εξαίρεση,¹⁷ η δυνατότητα των εσφαλμένων αποφάσεων μετατρέπεται σε πιθανότητα σοβαρή.

2. Τα πρόσωπα που καταδικάζονται στην εσχάτη των ποινών θα έπρεπε να είναι αποκλειστικά υπεύθυνα για την πράξη για την οποία καταδικάζονται. Κι' όμως δεν είναι. Η κοινωνία είναι οπωσδήποτε συνυπεύθυνη. Κι' ας μη ξεχνάμε και το βασικό ρόλο

της τύχης στη ζωή μας, αρχίζοντας από το «λαχείο της γέννησης».

Λαχείο, πρώτα, από **βιολογική άποψη**. Είναι γνωστό ότι η τελείως ανεξάρτητη από τη θέληση του μελλοντικού ανθρώπου επικράτηση κατά τη σύλληψή του μερικών ιδιοτήτων από τις πάρα πολλές που περιλαμβάνονται στο γονότυπο των ανιόντων του και οι συνδυασμοί που γίνονται ανάμεσά τους εξαρτώνται από την τύχη. Κι' όμως έτσι μπαίνουν τα θεμέλια της βιολογικής του προσωπικότητας,¹⁸ που θα επηρεάσει βασικά και την ψυχοπνευματική του εξέλιξη, την όλη κατοπινή ζωή του.

Παράλληλα, όμως, η γέννηση επηρεάζει βασικά και άμεσα και από **περιβαλλοντική άποψη** το νεογέννητο. Πρώτ' απ' όλα η **οικογένεια** στην οποία θα ρίξει κάποιον η μοίρα του (σχέσεις καλές ή κακές των μελών της μεταξύ τους, κοινωνικά προσαρμοσμένη ή αντικοινωνικά τοποθετημένη, μορφωμένη ή αμόρφωτη, πλούσια, μέτριας οικονομικής κατάστασης ή φτωχή κλπ.)¹⁹ καθώς και η στενή και η ευρεία κοινωνική ομάδα στην οποία τυχαίνει η οικογένεια να ανήκει (π.χ. εθνική ή θρησκευτική μειονότητα, χώρα ευνομούμενη και πολιτιστικά προηγμένη ή το αντίθετο κλπ.) θα παίξουν σημαντικό ρόλο στο σχηματισμό της προσωπικότητάς του και στην εξέλιξή του,²⁰ ενώ όλα αυτά δεν εξαρτώνται, φυσικά, από τη θέλησή του και καμιά ευθύνη δεν φέρει το ίδιο το νεογέννητο γι' αυτούς τους τυχαίους, προσδιοριστικούς των θεμελίων της προσωπικότητάς του, παράγοντες.

Αλλά και τα μετέπειτα βιώματα κι οι περιστάσεις που τελικά ώθησαν τη συγκεκριμένη προσωπικότητα στην εγκληματική πράξη, δεν είναι δυνατό να αποδοθούν στην αποκλειστική ευθύνη του δράστη.

Συμπερασματικά, χωρίς να είμαι σε θέση να αρνηθώ κάθε υπευθυνότητα στον άνθρωπο, είμαι ωστόσο βέβαιη ότι γεγονότα ανεξάρτητα από τη θέλησή του υπήρξαν βασικοί αιτιώδεις παράγοντες της διάπλασης της προσωπικότητας και της χάραξης της συμπεριφοράς κάθε ατόμου, σε βαθμό υψηλό, αλλά μη εξακριβώσιμο.

3. Να υπάρξει ισότητα μεταχείρισης. Επιστημονικά έχει αποδειχθεί, όμως, ότι δεν υπάρχει. Πρώτ' απ' όλα ως προς τη δίωξη. Είναι γνωστό πόσο υψηλός είναι ο σκοτεινός αριθμός της εγκληματικότητας, δηλαδή, πόσο μεγάλος είναι ο αριθμός των εγκληματούντων που διαφεύγουν. **Για ίδιες πράξεις, λοιπόν, άλλοι δεν τιμωρούνται καθόλου κι' άλλοι τιμωρούνται· αλλά και με θάνατο;** Μπορεί αυτό να γίνει ανεκτό από το αίσθημα του δικαίου;

Η θανατική ποινή εμφανίζεται εξ' άλλου περισσότερο απαράδεκτη, ως άνιση, αν ληφθούν υπ' όψη οι γνωστές επιλογές («φίλτρα-ρίσματα») που πραγματοποιούνται, συνειδητά ή υποσυνείδητα, σε βάρος ιδίως των πιο αδύνατων κοινωνικο-οικονομικών ομάδων, μει-

ονοτήτων κλπ., κατά τη λειτουργία του όλου ποινικού συστήματος, από την έναρξη της δίωξης ως την καταδίκη.²¹

Ειδικότερα ας μην ξεχνάμε και το «**λαχείο της δικαστικής κρίσης**». Κάθε άνθρωπος που κρίνει μια συγκρουσιακή διαφορά μεταξύ δύο ανθρώπων ή ομάδων, **υποσυνείδητα** ταυτίζεται με μια από τις δυό.²² Συνεπώς, είναι φυσικό να αλλάζει η κρίση των δικαστικών οργάνων ανάλογα με την εκάστοτε σύνθεσή τους, αφού κάθε κριτής προβαίνει στην ταύτιση αυτή ανάλογα με τη δική του προσωπικότητα, τα βιώματά του, τα συμφέροντά του κλπ.

Τέλος, ιδιαίτερα στις ανθρωποκτονίες και μάλιστα τις «**ιδιαζόντως απεχθείς**» — δηλαδή ακριβώς αυτές που επισύρουν θανατική ποινή — συχνά τίθεται θέμα ψυχοπαθολογικής προσωπικότητας του δράστη, που σχετίζεται με τον καταλογισμό, από την ύπαρξη και το βαθμό του οποίου εξαρτάται η κατάγνωση της θανατικής ποινής. Εδώ, λοιπόν, λειτουργεί επί πλέον και «**το ψυχιατρικό λαχείο**», διότι είναι γνωστό πόσο συχνά οι ψυχίατροι διαφωνούν μεταξύ τους για την παθολογικότητα ή μη ενός κατηγορουμένου και το είδος και τις συνέπειες, από άποψη υπευθυνότητας και καταλογισμού, της ψυχικής ανωμαλίας του. Επομένως η σχετική κρίση εξαρτάται κατά πολύ από τον ή τους ψυχιάτρους στους οποίους έτυχε να ανατεθεί το έργο της σχετικής γνωμάτευσης.

Όλα τα παραπάνω είναι φανερό ότι δημιουργούν ανισότητες μεταχείρισης.

Πως δικαιούμεθα λοιπόν να καταδικάσουμε στην **ανεπανόρθωτη εσχάτη των ποινών** ένα κατηγορούμενο, αφού καμιά από τις τρεις προϋποθέσεις για **δίκαιη** ανταπόδοση που αναφέραμε παραπάνω (αλάνθαστη κρίση, αποκλειστική ευθύνη, ισότητα μεταχείρισης) δεν συντρέχουν;²³

IV. ΓΙΑΤΙ ΕΠΙΖΕΙ Η ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ

Νομίζω ότι ύστερα από όσα εκθέσαμε παραπάνω εύλογη θα ήταν η απορία: Πώς και γιατί, λοιπόν, επιζεί η θανατική ποινή;

Οι λόγοι είναι κυρίως πολιτικοί και ψυχολογικοί. Στις χώρες όπου δεν υπάρχει ελευθερία, πάντοτε το Κράτος απονέμει στον εαυτό του το δικαίωμα ζωής και θανάτου των «**υπηκόων**» του. Αλλά και σε αρκετές χώρες όπου οι ελευθερίες λειτουργούν, η θανατική ποινή υπάρχει και υποδηλώνει **μια ολοκληρωτική αντίληψη της δικαιοσύνης**, μια επίδειξη εξουσιασμού και δύναμης, κατάλοιπο αυταρχικών καθεστώτων.

Η θανατική ποινή δεν ταιριάζει σε μια κοινωνία δημοκρατική που

στηρίζεται στο σεβασμό της ανθρώπινης προσωπικότητας, στην ελευθερία και στην ισότητα. **Το απόλυτο δικαίωμα ζωής και θανάτου επί των άλλων είναι απαράδεκτο για μια δημοκρατία.** Οι σύγχρονες αντιλήψεις για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου δεν μπορούν να αποδεχθούν την ποινή που εξοντώνει ένα πολίτη, που προσβάλλει το πρωταρχικό δικαίωμα της ζωής του, έστω και αν εμφανίζεται ως αντίδραση σε όμοια πράξη του κρινόμενου, την οποία όμως, χαρακτηρίζουμε ως έγκλημα. Δηλαδή δεν αποδέχονται την απάντηση της πολιτείας με έγκλημα, στο έγκλημα του ιδιώτη. Αν λάβουμε υπ' όψη και τις **ανισότητες** που αναπόφευκτα παρεμβάλλονται κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης ακόμη και σε κράτη μη ολοκληρωτικά — ασυγκρίτως συχνότερα και σκόπιμα, βέβαια, στα ολοκληρωτικά, στα οποία οι αντίπαλοι των κυβερνώντων είναι δεύτερης κατηγορίας άνθρωποι, συχνά εξοντωτέοι — η αντιδημοκρατικότητα της εσχάτης των ποινών εμφανίζεται εντονότερη.

Γι' αυτό ακριβώς **σε παγκόσμιο επίπεδο ο μεγάλος αριθμός θανατικών καταδικών και εκτελέσεων επιβάλλονται όχι καν για φόρους, αλλά για πράξεις που στρέφονται κατά της Πολιτείας, ή μάλλον κατά των κατεχόντων την εξουσία.** Ο Garofalo όλες τις αξιόποινες πράξεις που στρέφονται κατά της εξουσίας χαρακτήριζε, κατά βάση ορθώς, ως «**συμβατικά**» και όχι ως «**φυσικά**» εγκλήματα.²⁴ Κι' όμως, αυτά ακριβώς τα συμβατικά εγκλήματα επισύρουν το μεγάλο αριθμό θανατικών καταδικών σε ανελεύθερα καθεστώτα και σε ανώμαλες περιστάσεις πολιτικών αναταραχών, συχνά, μάλιστα, χωρίς τήρηση των διεθνώς αναγνωρισμένων εγγυήσεων για την υπεράσπιση του κατηγορουμένου. Σημειώνουμε ότι μονοκομματικά ή στρατιωτικά καθεστώτα εξουσιάζουν σήμερα 2.840 εκατομμύρια ανθρώπων, ενώ μόνο 1.900 εκατομμύρια κυβερνώνται με, περισσότερο ή λιγότερο, δημοκρατικό τρόπο²⁵. Ο M. Ancel παρατηρεί ότι η ποινή του θανάτου είναι το όπλο που προτιμούν όλα τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, γιατί αποτελεί το σύμβολο της θεοποίησης του Κράτους και της ταπείνωσης του ατόμου προς στην κρατική εξουσία²⁶.

Η άποψη αυτή επαληθεύεται πια και από συγκεκριμένα στοιχεία που έχει συγκεντρώσει η Διεθνής Αμνηστία. Από αυτά προκύπτει ότι «σε πολλές χώρες η θανατική ποινή χρησιμοποιείται για καθαρά πολιτικούς λόγους ή εφαρμόζεται μεροληπτικά εναντίον των φτωχών, των διαφόρων φυλετικών ομάδων και εθνικών μειονοτήτων». Επίσης προκύπτει ότι στη «10ετία 1979-1989 χιλιάδες άνθρωποι έχουν θανατωθεί σε 20 χώρες μετά από παρωδίες δικών... Αρκετοί από αυτούς βασανίσθηκαν πριν εκτελεσθούν και μερικοί από τους εκτελεσθέντες ήταν παιδιά 14 χρονών και ηλικιωμένοι 76 ετών».²⁷

Συμπερασματικά, η θανατική ποινή είναι αντιδημοκρατικό μέτρο, που δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας στην εξουσία γενικά, είναι δε αρ-

μονικά προσαρμοσμένο ιδίως στο σύστημα των ολοκληρωτικών καθεστώτων τα οποία κάνουν ευρεία και εντελώς αυθαίρετη χρήση του κατά των αντιπάλων τους. Κι αυτό πρέπει να αποτελέσει ένα άλλο σοβαρότατο λόγο για την επιδίωξη της κατάργησης της θανατικής ποινής.

Υπάρχει όμως και μια άλλη εξήγηση της επιβίωσης της απάνθρωπης αυτής ποινής, που στηρίζεται στην ψυχολογία των μελών της κοινωνίας. Το ένστικτο του θανάτου — ο αντίποδας του ενστίκτου της ζωής και του έρωτα — ο φόβος και το μίσος που απορρέουν από αυτό, είναι τόσο βαθειά ριζωμένα στον άνθρωπο, ώστε η απόρριψη της συλλογικής έκφρασής τους με την πλήρη κατάργηση της θανατικής ποινής, για ορισμένα άτομα αποτελεί αφόρητη αποστέρηση, αφόρητη ματαίωση βασικής επιθυμίας τους. Όσο περισσότερο φοβούνται οι άνθρωποι το θάνατο, τόσο μεγαλύτερη αποστέρηση θα αισθανθούν από αυτή τη ματαίωση που τους προκαλεί η κατάργηση της θανατικής ποινής, ποινής που αισθάνονται και ως άμυνα κατά του δικού τους θανάτου, της δικής τους θανάτωσης.

Ιδίως σήμερα, που ο κύκλος των πιθανών θυμάτων εγκληματικών πράξεων έχει διευρυνθεί — αφού σοβαρός αριθμός εγκλημάτων στρέφεται κατά προσώπων με τα οποία καμιά σχέση ή διαφορά δεν έχει ο δράστης και η θυματοποίησή τους είναι θέμα τύχης (τρομοκρατικές ενέργειες, ληστείες κλπ.) — ο φόβος και η εκδικητική διάθεση έχουν ενισχυθεί και επεκταθεί. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης υπερτονίζουν το φόβο και διεγείρουν την εκδίκηση, έστω και αλυσιτελή. Όσο πιο έντονη και άγρια είναι η επίθεση και η εκδικητική διάθεση κατά του άλλου, τόσο μεγαλύτερο φόβο υποδηλώνει. Γι' αυτό, κατάργηση της ποινής του θανάτου σημαίνει ουσιαστικά νίκη της ανθρωπότητας πάνω στο φόβο, στο μίσος, στην εκδίκηση. Η μάλλον νίκη της ανθρωπότητας πάνω στον εαυτό της, στις χειρότερες ιδιότητες του εαυτού της. Για την πρόοδό της. Για μια καλύτερη ανθρωπότητα.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. E. Gowers, **A life for a life**, Λονδίνο, 1956, σ. 8. Για την όλη εξέλιξη της θανατικής ποινής σε σχέση με την κοινωνική εξέλιξη βλ. Jan Gorecki, **Capital Punishment, Criminal law and social evolution**, Ν. Υόρκη 1983.

2. "Le pene che oltrepassano la necessità di conservare il deposito della salute pubblica sono ingiuste di lor natura; E tanto più giuste e sono le pene, quanto più sacra e inviolabile è la sicurezza e maggiore la libertà che il sovrano conserva ai sudditi" C. Beccaria, **Dei delitti e delle pene**, Εισαγωγή, τέλος Κεφ. II. Το έργο αυτό είχε τεράστια απήχηση και αποτέλεσε τον πρώτο σημαντικό σταθμό για την κατάργηση της ποινής του θανάτου την οποία ο Beccaria πολλούς υποστήριξε (Κεφ. XVI). Το δεύτερο αποτελεί η σύ-

σταση της Βρετανικής Επιτροπής που αναφέραμε. Τέσσερα χρόνια μελέτησε το θέμα η Επιτροπή αυτή, αλλά και σωρεία ερευνών επακολούθησε, που είχαν ως κέντρισμα την έκθεση της Επιτροπής. Η τρίτη φάση αρχίζει με το 6ο πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Συμβ. της Ευρώπης που, παρ' όλη τη δυσχέρεια και τη βραδύτητα της κύρωσής του από τις χώρες του Συμβ. της Ευρώπης, (μέχρι το 1988, 12 από τις 21 χώρες του Συμβ. της Ευρώπης το κύρωσαν), καθιστά την κατάργηση αντικείμενο διεθνούς πλέον ρύθμισης. Ο ΟΗΕ προωθεί επίσης τη μελέτη και τη λύση του σήμερα.

3. Για βελτίωση και επανένταξη στην κοινωνία του καταδικασμένου σε θάνατο, δεν μπορεί, φυσικά, να γίνει λόγος, εφ' όσον η ποινή του θανάτου εκτελείται.

4. Αυτή τη γνώμη έχει μεταξύ πολλών εγκληματολόγων και ο Thorsten Sellin, **the death penalty: Retribution or deterrence, UNAFEI resource material series**, No 13/1877, σσ. 41-52, του ίδιου **Capital Punishment**, στο U.N. Crime prevention and criminal justice newsletter, τεύχος 12 και 13, Νοέμβριος 1986, ιδίως σσ. 6-7, του ίδιου **the Penalty of death**, Beverly Hills και Λονδίνο, Sage, 1980. Βλ. επίσης I. Ehrlich, "**The deterrent effect of capital punishment: A Question of life and death**", *American Economic Review*, τ. 65, 1975, σσ. 397-417; του ίδιου, "**Capital punishment and deterrence: some further thoughts and additional evidence**" στο *Journal of Political Economy*, τ. 85, 1977, σσ. 741-788. A Blumstein, J. Cohen και D. Nagin, (eds) **Deterrence and incapacitation: Estimating the effects of criminal sanctions on crime rates**, ιδίως το "**Report of the panel on research on deterrent and incapacitative effects**" του A. Blumstein, Ουάσιγκτον, National Academy of Science, 1978. D. Archer, R. Gartner και M. Beittel, "**Homicide and the death penalty: A cross-national test of a deterrence Hypothesis**", στο *Journal of Criminal Law and Criminology*, T. 74, τ. 3 (1983), σσ. 991-1013. Πρβ. και B. Forst, **Criminal punishment and deterrence: conflicting evidence?**, στο *Journal of Criminal Law and Criminology*, T. 74, τ. 3 (1983), σσ. 927-942.

5. Βλ. Günther Kaiser, **Capital punishment in a criminological perspective**, στο Τεύχος 12 και 13, Νοεμβρίου 1986 του U.N. Crime Prevention and Criminal Justice Newsletter, σ. 14.

6. Κατά του είδους αυτού της σύγκρισης προβάλλεται ότι ο όρος «παρεμφερείς» συνθήκες μπορεί να καλύπτει και αξιολογες διαφορές. Ο ισχυρισμός νομίζω ότι δεν είναι αβάσιμος, εξ ου και η μειωμένη σημασία αυτού του είδους των ερευνών.

7. Βλ. Thorsten Sellin, **Capital punishment**, στο U.N. Newsletter τ. 12-13 ο.π., σ. 7.

8. Βλ. R. Badinter, **The abolition of capital punishment: the french experience**, στο U.N. Crime Prevention and criminal justice newsletter, Τεύχος 11, Δεκέμβριος 1984, σ. 17. Βλ. ωστόσο γαλλικές απόψεις υπέρ και κατά της θανατικής ποινής, στο **Contre ou Pour la peine de mort**, μελέτη

του Ινστιτούτου Εγκληματολογίας υπό τη διεύθυνση του Jacques Léauté, Παρίσι, 1979.

9. Βλ. Θουκυδίδου Ιστορία, Βιβλ. Γ, 45, μετάφραση Ελ. Βενιζέλου, σ. 154 ε. (δημηγορία Διοδότου).

10. Βλ. De Greeff **Criminogénèse**, στα Actes Ile congrès intern. De Criminologie T. IV, σ. 271, **A. Yotopoulos-Marangopoulos, Les mobiles du délit**, Παρίσι, 1974, σ. 27.

11. Βλ. μεταξύ άλλων J. Pinatel, **Traité de droit pénal et de criminologie, III: Criminologie**, Παρίσι, 3η έκδοση 1975 σσ. 683 επ., Chr. Debuyst. **Criminels et valeurs vécues**, σσ. 193-212, D. Lagache, **Introduction psychologique et psychanalytique à la criminologie**, στις Conférences du Ier congrès international de criminologie 1952, σ. 155-164. Πρέπει να σημειώσουμε ότι η Ιταλική Θετική Σχολή πρώτη υπογράμμισε την ιδιότητα της έλλειψης προβλεπτικότητας ως προς τις συνέπειες που παρατηρούμε στους εγκληματίες, παραβάλλοντάς τους με τα παιδιά. Η μεταγενέστερη ψυχανάλυση βρήκε ότι και οι δύο αυτές κατηγορίες είναι φορείς αυτής της ιδιότητας, συνέπεια ανωριμότητας (βλ. D. Lagache, ο.π., και Kate Friedlander, Latent delinquency and ego development, στο Searchlights on delinquency, K. Eissler (ed) 1949 σσ. 53 και 205 ε.

12. Βλ. R. Badinter, ο.π., σ. 19

13. Βλ. G. Kaiser, ο.π. σ. 12· W.C. Bailey, **Disaggregation in Deterrence and Death Penalty: the Case of Murder in Chicago**, στο Journal of Crim. Law and Criminology, T. 74, τ. 3. 1983, σσ. 827-859.

14. Για παράδειγμα, στη Δανία 1,5 στους 100.000 τελούν ανθρωποκτονία. Στη Σουηδία 1,8 στους 100.000 και στη λοιπή Ευρώπη κατά μέσο όρο 3,3 στους 100.000 (στατιστ. στοιχεία γύρω στα μέσα της 10ετίας του 1970).

15. Βλ. παραπάνω υποσημ. 4

16. Βλ. A. Koestler, **Reflexions on Hanging**, Ν. Υόρκη 1957, σ. 93 επ. Βλ. σχετικά στοιχεία διαφόρων χωρών στο Ε. Αποστολοπούλου, **Η ποινή του θανάτου**, Αθήνα 1980, σσ. 161 ε.

17. Βλ. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, **Ο μάρτυς της ποινικής δίκης**, Αθήνα, 1966 και την εκεί βιβλιογραφία.

18. Είναι γνωστό ότι κάθε άνθρωπος έχει ένα DNA ιδιαίτερο και ανεπανάληπτο, τόσο, που στις προηγμένες στις βιολογικές εξετάσεις χώρες αντικαθίστανται τα δακτυλικά αποτυπώματα με το DNA του κάθε ανθρώπου για την διαπίστωση της ταυτότητάς του.

19. Βλ. για την τεράστια σημασία της οικογένειας σχετικά με την ανάπτυξη κοινωνικής ή αντικοινωνικής τοποθέτησης στο παιδί, Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, **Παραδόσεις Εγκληματολογίας**, Αθήνα 1979, όπου συνοπτικά εκτίθενται και οι απόψεις των κυριότερων ψυχαναλυτικών σχολών, σσ. 123-150. Ειδικότερα, Sheldon και Eleanor Glück, **Family environment and delinquency**, Λονδίνο, 1962, H. Prins, **Criminal Behaviour** 1973, σσ. 66 επ. D.P.

Farrington, **Delinquency begins at home**, στο *New Society*, T. 21, σ. 495 επ.

20. Είναι γνωστή, π.χ., η επίδραση της πολιτισμικής σύγκρουσης (*Culture conflict*) αλλά και του συμπλέγματος κατωτερότητας (εθνικής, ταξικής κλπ.) στη γένεση αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

21. Βλ. R.W. Jongman, **Dame Justice a aussi d' humaines faiblesses De l' (in) egalité sociale devant la justice**, στο *Déviance et Société*, T. 11, τ.4, σ. 328. Ph. Robert και Cl. Faugeron, **Les forces cachées de la justice**, Παρίσι, 1980, R. Boudon και A. Davidovitch, **Les mécanismes sociaux des abandons des poursuites**, στο *Année Sociologique* 1964, σ. III επ. Πολλές έρευνες επισημαίνουν τη μεγάλη απόκλιση ως προς τις επιβαλλόμενες ποινές ανάμεσα στις δικαστικές αποφάσεις για το αυτό είδος εγκλήματος. Βλ., π.χ., Conseil de l' Europe, **Sentencing (comité européen pour les problèmes criminels)** 1974, G. Kellens, **La détermination de la sentence pénale: de la lunette au microscope**, στο *Déviance et Société*, 1978, τ. I σ. 77. Διαφωνία υπάρχει πάντως μεταξύ των ερευνητών αν υπάρχει πραγματικός συσχετισμός μεταξύ κοινωνικο-οικονομικής τάξης και αυστηρότητας ποινών ή αν οι μεταβλητές αυτές είναι ανεξάρτητες και ως ποιο σημείο. Βλ. T.S. Thornberry, **Race, socioeconomic status and sentencing in the juvenile Justice system**, στο *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1973, σ. 96, T.E. Chiricos και G.P. Waldo, **Socio-economic status and criminal sentencing: an empirical assesment of a conflict proposition**, στο *American Sociological Review*, 1975, T. XL, σ. 759 επ., R.M. Terry, **Discrimination in the handling of juvenile offenders by social control agencies**, στο *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1967, σ. 218 επ., Ph. Robert, Cl. Faugeron, G. Kellens, **Les attitudes des juges à propos des prises de décision** στο *Annales de la Fac. de Droit, de Liège*, σσ. 27 ε.

22. Βλ. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, **Η επιμέτρηση της ποινής από την εγκληματολογική άποψη**, στα Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρίας Ποιν. Δικαίου, Αθήνα, 1987, σ. 87.

23. Οι παραπάνω σκέψεις δημιουργούν προβλήματα για την όλη τιμωρητική λειτουργία. Είναι όμως φανερό ότι για τη βαρύτατη, προπαντός ανεπανόρθωτη, ποινή το θέμα γίνεται ασυγκρίτως σοβαρότερο.

24. βλ. E. Garofalo, **La criminologie**, Παρίσι, 1905, σ. 45.

25. Βλ. Οδηγό του έγκυρου βρετανικού περιοδικού «Εκόνομιστ» για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που αναφέρεται από Γ. Λάμψα στην «Καθημερινή», 23 Απριλίου 1988, σ. 16 (Ωραίοι και ακατάδεκτοι «φίλοι»).

26. Βλ. **Colloque sur la peine de mort**, Αθήνα 4-8 Απριλίου 1960 που οργανώθηκε από την Πάντειο ΑΣΠΕ (καθηγητή Ι. Γεωργάκη), σ. 105. Στο ίδιο τεύχος βλ. απόψεις J. Graven, Th. Sellin, R. Merlen., Ι. Γεωργάκη κ.α. Ανάλογες είναι και οι απόψεις του Albert Camus, **Reflexions on the guillotine**, στο *Evergreen Review*, 1957, τ. 3, σσ. 5-55.

27. Βλ. Έκκληση της Διεθνούς Αμνηστίας σε 100 Κυβερνήσεις για να

σταματήσουν τις «εν ψυχρώ και προσχεδιασμένες δολοφονίες πολιτών», Δελτίο Δ. Αμν. 25 Απριλίου 1989 καθώς και τη συνημμένη σ' αυτό περίληψη της Έκθεσης της ίδιας Οργάνωσης υπό τον τίτλο: «Όταν το Κράτος σκοτώνει... Η θανατική ποινή εναντίον των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».